

В. А. Глущенко, І. М. Дерік, К. В. Горбачова

ДО ПРОБЛЕМИ ВІДТВОРЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ (на матеріалі китайської, англійської та української мов)

У статті досліджується проблема відтворення у перекладі фольклорного дискурсу різних типів фразеологічних одиниць на матеріалі китайської, англійської та української мов. Окрему увагу приділено особливостям перекладу міфологізмів, алюзій та китайських висловлень 'чен юй'. Здійснено аналіз перекладацьких тактик та операцій, що застосовуються з метою відтворення семантики та прагматики вихідного дискурсу за собами типологічно неспоріднених мов.

Ключові слова: фольклорний дискурс, фразеологічні одиниці, міфологізми, алюзії, 'чен юй', перекладацькі тактики та операції.

В статье исследуется проблема воспроизведения в переводе фольклорного дискурса разных типов фразеологических единиц на материале китайского, английского и украинского языков. Отдельное внимание уделено особенностям перевода мифологизмов, аллюзий и китайских высказываний 'чен юй'. Проведен анализ переводческих тактик и операций, применяемых с целью воссоздания семантики и прагматики исходного дискурса средствами типологически неродственных языков.

Ключевые слова: фольклорный дискурс, фразеологические единицы, мифологизмы, аллюзии, 'чен юй', переводческие тактики и операции.

The article deals with the problem of rendering different types of phraseological units in folklore discourse translation from the Chinese, English and Ukrainian languages. Special attention is paid to the peculiarities of translating mythological units, allusions and Chinese utterances 'chen yu'. The translation tactics and operations employed to render the semantics and pragmatics of the source discourse by means of typologically distant languages have also been analyzed.

Key words: folklore discourse, phraseological units, mythological units, allusions, 'chen yu', translation tactics and operations.

Дослідженню особливостей перекладу фразеологічних одиниць присвячено розвідки С. Георгієвського, В. Еберхарда, Н. Абрамова, Б. Ріфтіна, Х. Булико, Н. Шанського, А. Грязнова. Вагомий внесок у дослідження перекладу “чен юй” зроблено ученим М. Шамшуром, автором словника “чен юй”. Однак деякі аспекти перекладу фразеологічних одиниць й досі залишаються не дослідженими.

Об’єктом дослідження є китайські фразеологічні одиниці в аспекті відтворення у перекладі англійською та українською мовами. Предметом — перекладацькі тактики та операції, що застосовуються з метою відтворення китайських фразеологізмів. Стаття ґрунтується на результатах лінгвістичного дослідження зіставлюваних оригінальних текстів та їх перекладів. Матеріалом дослідження слугували 1700 фразеологічних одиниць, відібраних із китайських казок.

Актуальність обраної тематики пояснюється вагомістю порушених питань для сучасного перекладознавства та недостатнім вивченням проблеми перекладу “чен юй”. Дослідження особливостей відтворення у перекладі казок і приказок фразеологічних одиниць у цілому та “чен юй” зокрема дають змогу правильно передавати зміст, структуру, певні специфічні особливості цих жанрів в англійському та українському текстах перекладу.

Новизна роботи вбачається у дослідженні феномену китайських “чен юй” та їх відтворення слов’янськими та германськими мовами.

Мета статті полягає у виявленні особливостей перекладу китайськомовних фразеологічних одиниць англійською та українською мовами.

Реалізація поставленої мети передбачає розв’язання наступних завдань:

– уточнити зміст понять “фразеологічні одиниці”, “міфологізми”, “алюзії”, “чен юй”;

– визначити особливості перекладу китайськомовних фразеологічних одиниць в англійській та українській мовах.

Методологічний апарат дослідження складається з методу зіставлення текстів оригіналу та перекладу, теоретичного узагальнення результатів дослідження і методу кількісного аналізу даних. Теоретичним підґрунтям для проведення власного дослідження слугували наукові розвідки Б. Ріфтіна, М. Шашмура, Х. Булика.

Дослідження особливостей перекладу фразеологічних одиниць у фольклорному дискурсі здійснювалось із позицій широкого розуміння поняття “фразеологічна одиниця”, а саме семантично пов’язане сполучення слів, яке, на відміну від подібних до нього за формою синтаксичних структур, не виникає в процесі мовлення відповідно до загальних граматичних і значенневих закономірностей поєднання лексем, а відтворюється у вигляді усталеної, неподільної, цілісної конструкції [1: 98].

У китайській мові велика частина фразеологічних одиниць вийшла з казок та легенд, а також з історичних розповідей і класичних віршованих та прозових творів, які здавна використовуються та існують у мові, передаючись із вуст в уста і широко поширюючись в народі. У різних мовах ці образні, виразні і точні порівняння найчастіше викликають художні асоціації, свого роду фразеологічні “перевертні”, тобто вирази з переносним значенням, які тісно пов’язані з джерелом виникнення фразеологізмів і обумовлені ним [1: 87].

У роботі автор дотримується такої класифікації фразеологічних одиниць:

– фразеологічні еквіваленти (повні та часткові) — фразеологічна одиниця оригіналу і перекладу мають схожу семантику, структурно граматичну організацію і можливо навіть схожість складу слів. Такі вирази, наприклад, можуть бути абсолютно ідентичними, якщо запозичені з одного джерела (мови) або ж уже прижилися в мові:

“流下了眼泪” — “To shed crocodile tears” — “Проливати крокодилячі сльози” (еквівалентне значення)

“拿着牛角” — “Take the bull by the horns” — “Взяти бика за роги” (еквівалентне значення);

фразеологічні аналоги (повні та часткові) — це фразеологічні одиниці, близькі за значенням. Проте, наскільки б не було схожим значення виразів, їх внутрішня форма буде характерно відрізнятися повним розходженням. Тобто фразеологічна одиниця в китайській мові за змістом аналогічна англійській та українській мові, але заснована на іншому образі:

“出生在一件衬衫” — “Be born with a silver spoon in the mouth” — “Народитися в сорочці”

“手中的鸟比天上的鹤更好” — “A bird in the hand is worth two in the bush” — “Краще синиця в руках, ніж журавель в небі” [2: 33];

– калькування — це дослівний переклад фразеологічної одиниці: “半块面包比没有面包好” — “Half a loaf is better than no bread” — “Краще вже півбуханця, ніж зовсім без хліба” [2: 34].

Фразеологізми типу “чен юй”, як вже відомо з досліджень китайських і зарубіжних мовознавців, є найчисленнішими і найдавнішими, тому викликають найбільший інтерес як мовознавців, так і вчених інших галузей — літературознавців, істориків, культурологів [3: 72].

“Чен юй” — стійкий вираз, який вживається протягом тривалого часу й має просту та лаконічну форму. Кількість “чен юй” у китайській мові досить значна. Великий словник китайських “чен юй”, виданий Шанхайським видавництвом словникової і довідкової літератури, нараховує 18000 фразеологізмів “чен юй”, серед яких приблизно 3000 можна віднести до часто вживаних [4: 134].

“Чен юй” — основна й найбільш уживана складова частина фразеології китайської мови. Як у розмовному мовленні, так і на письмі люди часто використовують цей вид фразеологізмів, оскільки в багатьох випадках вживання “чен юй” допомагає виразити значення більш чітко і лаконічно.

Розуміння джерел походження того чи іншого ідіоматичного виразу допоможе нам зрозуміти його значення. Адже, як уже говорилося, значення “чен юй” у більшості випадків не є простою сумою значень його складових. Проте, з іншого боку, подвійне значення кожного з слів, що входять до складу “чен юй”, тісно пов’язане зі значенням усього виразу. І саме знання джерела та шляху походження ідіоматичного виразу допоможе досліднику зрозуміти значення виразу, знаючи первинне значення його складових частин.

Якщо звернути увагу на “чен юй”, то можна побачити таку закономірність, що кожний ієрогліф має окреме значення, вони зовсім не сумісні, але при поєднанні їх один із одним виходить сталий вираз, який закріплений в словнику:

“Місце загибелі від потреби і злиднів” — “枯鱼之肆”.

Значення: ряд, де торгують сушеною рибою (змінює значення: Місце загибелі від потреби і злиднів).

Значення окремих ієрогліфів:

枯 — kū — сухий;

鱼 — yú — риба;

之 — zhi — службове слово книжної мови, відокремлює попереднє визначення від подальшого визначаючого слова;

肆 — sì — ряд [5: 22].

“Носити хмиз, щоб загасити пожежу” — “抱薪救火”.

Значення: використовувати для вирішення проблеми невірні засоби і тим самим тільки ускладнювати ситуацію.

“Без губ зубам холодно” — “唇亡齿寒”.

Значення: для позначення нерозривного зв’язку чийхось інтересів.

“Дурень розповідає свої сни” — “痴人说梦”.

Значення: людина, яка говорить дурниці.

“Стояти на снігу біля дверей будинку Чена” — “程门立雪”.

Значення: для опису поваги, яку учні надають своєму вчителю, або захоплення високоосвіченою людиною.

Міфологізм — це фразеологізм, що прийшов з міфології. У свою чергу міфологія — переказ, сказання. Система сакрального знання різних народів світу, суспільних груп, заснована на традиційних переказах, характеризується метафоричністю, вірою в чудесне. Міфологія покликана пояснити походження і устрій світу, місце людини в ньому [6: 4].

Алюзія — складне і багатогранне явище, що потребує уваги в перекладі, оскільки від відображення її внутрішніх художніх ресурсів залежить правильне розкриття авторського задуму. Основною умовою реалізації механізму алюзії є визначеність її джерела, його включеність у вертикальний контекст учасників міжкультурної комунікації. У цьому випадку алюзії можуть бути визначені представником іншої культури та можуть утворювати відповідну систему асоціацій. Складність відтворення алюзії полягає у повній або частковій втраті її вмотивованості у цільовій культурі, що може стати на заваді розуміння авторської інтенції. Основне завдання перекладача при відтворенні алюзії — зберегти її асоціативний фон, забезпечити її пізнання реципієнтом, що має викликати в нього необхідні асоціації. У перекладі потрібно якомога повніше передати весь комплекс асоціацій, які викликає алюзія у читача оригіналу [7: 145].

Наприклад, у легенді “王子两种状态”, 大鱼 (dayu) “рибина” є образом, який, по-перше, надав можливість королю мати сина, по-друге, зробив можливим з’єднання двох королівств і встановлення в них миру “就在这个时候, 一个伟大的大鱼张开嘴, 等着小鱼, 而没有

注意到，吞噬王子。大大鱼漂浮在水流和航行到另一种状态。渔夫只是把网络钓到了一条大鱼。如果景州下游处没有从鱼腹无论他们在寻找状态的太子王，这是上游去拉着男孩因为你没有孩子，你需要一个王子，你必须建立一个宫殿内，王子会住在一起会提高他并宣布他的王子这两个国家。 [8: 12]

“Цієї миті одна велика рибина відкрила рот, чекаючи на маленьких рибок, і не помітила, як проковтнула принца. Велика рибина попливла по водному потоку і припливла до іншої держави. Один рибалка тільки-но закинув мережі, впіймав велику рибину. Якщо б король держави, що знаходиться нижче за течією, не витягнув би хлопчика з черева риби, то куди б відправився шукати принца король держави, що знаходиться вище за течією? Оскільки у вас немає синів, а вам потрібен принц, ви повинні побудувати палац, де буде жити принц, разом будете ростити його, і оголосите його принцем двох держав”.

Деякі допоміжні частки для означальних слів, які є обов’язковими в граматиці китайської мови, в тексті перекладу опускаються або замінюються, оскільки вони не відіграють тут значної ролі:

一个王子 — принц

两个国家 — дві держави

一条大鱼 — велика рибина

一种状态 — королівство

这个时候 — цей час.

Образ крокодила насичений такими якостями, як дурість, аморфність:

“鳄鱼本来想欺骗猴子，但现在他被欺骗了她。所以，没有大脑，他什么都没有回家” — “Крокодил спочатку хотів обдурити мавпу, але зараз сам був обманутий нею. Йому нічого не залишалося як повернутися додому, так і не отримавши мозку мавпи”.

У китайськомовному тексті використовуються слова 什么都没有, що означають “що, все, не має”, але в тексті перекладу вони узагальнюються в такий вираз, як “нічого не залишалося”.

Ще один образ, образ рятувальника. В аналізованих казках він представлений у вигляді дівчини, що володіє бойовими мистецтвами: “强烈的建成, 很显然，她做了武术。她站在桥的尽头，并要求人们通过传递” — “Дівчина була дуже гарна, міцної статури, судячи з усього, вона займалася бойовими мистецтвами” [9].

У тексті перекладу використовується описовий переклад (дівчина була дуже гарна) для більш точного пояснення змісту, адже якщо дівчина сильна, то вона й гарна також.

У процесі дослідження було зроблено висновок, що слова і фразеологізми китайської мови — це складна і разом з тим дуже рухлива система різноманітних засобів, що існують і розвиваються за своїми власними законами. Засобами відтворення фразеологізмів є лексичні заміни, граматичні заміни та перестановки. Це створює можливість варіювання компонентів фразеологічної одиниці і зміни її структурної організації. Для фразеологічних висловів є характерним семантичне членування. Їх компоненти зберігають смислову самостійність, і значення цілого дорівнює значенню складових частин. Фразеологічні вирази є перш за все словесними позначеннями понять і за аналогією зі словами виступають у ролі номінативних словосполучень.

Перспектива подальших розвідок убачається у детальному дослідженні засобів перекладу фразеологізмів, алюзій, міфологізмів, “чен юй” та вивченні фразеологічних одиниць на матеріалі китайської, англійської та російської мов.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Большой китайско-русский словарь / Н. Костенко. — М., 1987. — 670 с.
2. Ван Дечунь. Син гуаньюньюй цидянь (Словник нових висловів). — Шанхай, 1996. — 245 с.
3. Виноградов В. В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке. — М.: Наука, 1986. — 547 с.
4. Китайський словник 辞海. — 北京, 1999. — 1370 с.
5. Корольова Т. М., Попова О. В., Дінь Сінь. Основи двостороннього перекладу: китайська, українська, російська мови. — Одеса: ПНПУ, 2013. — 153 с.
6. Литвинов П. П. Фразеология. — М.: Примстрой, 2001 — 245 с.
7. Рифтин Б. Л. Герои и сюжеты китайских сказок. — М.: Худ. лит., 1972. — 392 с.
8. Рифтин Б. П. Китайские народные сказки. — М.: Худ. лит., 1972. — 320 с.
9. Толковый словарь русского языка: в 4 т. / под ред. Д. Н. Ушакова. — М., 2000. — 873 с.
10. Щичко В. Ф. Теория, практика перевода. — М.: Восток-Запад, 2004. — 223 с.

REFERENCES

1. Bol'shoj kitajsko-russkij slovar' / N. Kostenko. — M., 1987. — 670 s. [in Russian].
2. Van Dechun' . Sin guan'jun'juj cidjan' (Slovník novih visloviv). —Shanhaj, 1996. — 245 s. [in Russian].

3. Vinogradov V. V. Ob osnovnyh tipah frazeologicheskikh edinic v russkom jazyke. Izdatel'stvo: Nauka, 1986. — 547 s. [in Russian].
4. Kytaiskyi slovnyk 辞海. — 北京, 1999. — 1370 s. [in Ukrainian].
5. Korolova T. M., Popova O. V., Din Sin. “Osnovy dvostoronnoho perekladu: kytaiska, ukrainska, rosiiska movy” — Odesa: Vydavnytstvo Pivdenoukrajinskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu kafedry perekladu i teoretychnoi ta prykladnoi linhvistyky, 2013. — 153 s. [in Ukrainian].
6. Litvinov P. P. Frazeologija, Izdatel'stvo: Primstroj, 2001 — 245 s. [in Russian].
7. Riftin B. L. Geroi i sjuzheti kitajskih skazok.: Hud. lit., 1972. — 392 s. [in Russian].
8. Riftin B. P. Kitajskie narodnye skazki. — M.: Hud. lit., 1972. — 320 c. [in Russian].
9. Tolkovyj slovar' russkogo jazyka: v 4 t. / Pod red. D. N. Ushakova. M., 2000. — 873 s. [in Russian].
10. Shhichko V. F. Teorija, praktika perevoda. — M.: Vostok-Zapad, 2004. — 223 s. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 04.01.2018